

Міжнародна економіка

Анатолій ВДОВІЧЕН

**ІНДЕКСИ ГЛОБАЛЬНОЇ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ТА ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ**

Резюме

Досліджено вплив сучасних глобальних економічних диспропорцій на позицію країн у рейтингах конкурентоспроможності, насамперед через зміну оцінки складових, які характеризують макроекономічні параметри їх функціонування та стан фінансових ринків.

Ключові слова

Глобальна економіка, світогосподарські диспропорції, індикатори економічних диспропорцій, індекси конкурентоспроможності національних економік.

Класифікація за JEL: F00.

© Анатолій Вдовічен, 2011.

Вдовічен Анатолій, канд. екон. наук, доцент, Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна.

На сьогодні риторика глобальних диспропорцій найчастіше стосується розподілу державних боргових зобов'язань у світовій економіці, дефіцитів рахунків поточних операцій та дефіцитів державних бюджетів. У макроекономічній теорії останні два види дефіцитів називають ще «дефіцитами-близнюками».

Проблеми становлення глобалізаційних процесів у суспільстві, соціально-економічні наслідки цих процесів для світогосподарського розвитку, виявлення диспропорційності розвитку світової економіки вивчали численні зарубіжні та вітчизняні вчені: Д. Белл, В. Геєць, Л. Григор'єв, П. Друкер, В. Кремін, Ф. Лук'янов, У. Мартін, І. Масуди, Ф. Махлупа, Л. Мельник, А. Мокія, М. Порат, Р. Робертсон, Т. Стоуньєр, А. Толстоухов, А. Тоффлер, А. Турен, Ю. Хаяші, А. Чухно, Л. Шинкарук і ряд інших учених.

Так, у Звіті з глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) 2010–2011 зроблено оцінку груп країн за співвідношенням величини державного боргу до ВВП [1]. У країнах «великої сімки» (G-7) це співвідношення в середньому перевищило 100 %. Автори Звіту звертають увагу на характер фіскальної та монетарної політики в часи економічного підйому останніх десятиліть. Активне застосування боргового фінансування державних витрат та практика масштабного кредитування під заставу переоцінених активів у період зростання призвели до того, що в умовах спаду подальше боргове фінансування стало недоступним. Рівень заборгованості зростає внаслідок того, що великі розвинуті економіки надмірно обтяжені тим соціальним тягарем, яким пишались економісти та політики цих країн.

Однак, незважаючи на очевидні здобутки сучасної наукової думки, ціла низка проблем, пов'язаних саме з індексами глобальної конкурентоспроможності та диспропорційності розвитку економік країн світу, залишаються вивченими недостатньо повно. Саме цей напрям нашого дослідження визначає актуальність дослідження, а отже, і невирішеність частини загальної проблеми, якій присвячено цю статтю.

На сьогодні ми можемо впевнено стверджувати, що найбільша національна економіка світу, США, з 1976 року є чистим імпортером капіталу. На початку 1990-х років країна з найбільшого кредитора перетворилась на найбільшого боржника у світовій економіці. Одним із джерел залучення капіталу став активний випуск державних боргових зобов'язань. Під час кризи до пасивного поточного рахунку долучились численні внутрішні чинники збільшення державного боргу, внаслідок чого у травні 2011 року державний борг США перевищив законодавчо встановлений максимум у 14,3 трлн дол. США та наблизився до рівня річного номінального ВВП країни. Враховуючи масштаби економіки, абсолютні обсяги накопиченого боргу сягають рекордних іс-

торичних значень. Основними країнами-кредиторами американської економіки є Китай, Японія, країни-експортери нафти, Гонконг, Швейцарія. Цим країнам традиційно притаманний активний баланс поточного рахунку. Фактично, економічне зростання США відбувається за рахунок внутрішнього попиту, тоді як такі країни із зовнішньоторговельними профіцитами, як Китай та Німеччина, зростають за рахунок експорту [1].

Зазначені диспропорції розвитку світової економіки підштовхують національні уряди до «валютних війн», якими вже названо гострі суперечки між крупними світовими економіками. Уряд США в численних зверненнях закликав Китай не вдаватись до штучного стримування курсу юаня ремінбі і дозволити курсу китайської валюти встановлюватись вільно. Девальвація національних валют з метою підвищення конкурентоспроможності експорту в тій чи іншій мірі застосовувалась Японією, Бразилією, Колумбією, Перу. Про ризик початку періоду масової девальвації валют економісти всього світу попереджали ще в часи активної фази кризи. Низький курс національної валюти дає змогу частково знецінити борги, а також стимулює експорт. Негативні наслідки від зниження курсу національної валюти в даному випадку мають прийнятний вигляд для країн-боржників.

Існування «механізмів перетікання» (spillovers) наслідків прийняття економічних рішень між країнами в сучасній глобальній економіці сприяло розумінню спільності економічних проблем. Міжнародні організації та уряди країн світу в численних планових документах проголошують необхідність подальшої реформи наднаціональної монетарної політики, створення механізмів узгодження фіскальної політики в міжкрайній взаємодії, підвищення стійкості міжнародної банківської системи на основі впровадження глобальної реформи «Базель-3», створення системи моніторингу за цінами на сировинні товари, а також необхідність вирішення продовольчої проблеми.

Світова економіка відзначається новим ступенем взаємозалежності національних економік. Повернення до більш жорсткої монетарної політики в розвинутих економіках призведе до зміни напрямків руху капіталу в усьому світі. Так само рішення щодо курсової політики та заходів регулювання руху капіталу в країнах, що розвиваються, впливають на розвинуті економіки та на інші країни, що розвиваються.

У квітні 2011 економісти Міжнародного валютного фонду вже констатували швидке повернення рівнів випуску країн, що розвиваються, до передкризового рівня. Очікується, що в найближчі роки у країнах, що розвиваються (emerging and developing economies), економічне зростання буде значно випереджати темпи зростання ВВП у країнах з розвинутою економікою (табл. 1.) [2]. Проте, окремим країнам, що розвиваються, загрожує «перегрів», зумовлений зростанням інфляційного тиску та ймовірним кредитним бумом.

Таблиця 1

Фактичні та прогнозні макроекономічні показники розвинутих країн та країн, що розвиваються (МВФ)

Роки	2001–2008	2009	2010	2011	2012	2009–2012	2013–2016
Річні темпи зростання реального ВВП, %							
Світ	4,0	- 0,5	5,0	4,4	4,5	3,3	4,6
Розвинуті країни	2,1	- 3,4	3,0	2,4	2,6	1,1	2,4
Країни, що розвиваються	6,6	2,7	7,3	6,5	6,5	5,7	6,7
Річні темпи зростання споживчих цін, %							
Розвинуті країни	2,2	0,1	1,6	2,2	1,7	1,4	1,8
Країни, що розвиваються	6,8	5,2	6,2	6,9	5,3	5,9	4,0
Баланс поточного рахунку, % ВВП							
Розвинуті країни	- 0,9	- 0,3	- 0,2	- 0,3	- 0,2	- 0,2	- 0,4
Країни, що розвиваються	2,9	1,8	1,8	2,6	2,3	2,1	2,2

Різниця в темпах економічного зростання традиційних лідерів світової економіки (зокрема G-7) та економік, що розвиваються, є особливою рисою сучасного етапу розвитку глобальної економіки та ще одною з диспропорцій розвитку світового господарства.

Традиційний підхід до світової економічної історії як євроцентричної має всі шанси бути переглянутим. Сьогодні дедалі більш обґрунтованою виглядає інтерпретація історії Андре Гундера Франка (Andre Gunder Frank) з позицій Китаю як центру світової економіки, який протягом декількох століть просто не був повноцінно включений у процеси капіталістичного нагромадження капіталу, але повною мірою включається в них зараз [3].

Увага, яку дослідники в останні десятиліття приділяють успішному розвитку країн, що перебувають за межами історичних рубежів західної цивілізації, пояснюється не лише швидкими темпами економічного зростання, а й масштабами їхніх економік. Траєкторія розвитку деяких країн уже стала реальною загрозою економічному домінуванню традиційних лідерів капіталістичного світу. Таким чином, диспропорції, якими характеризується сучасна сві-

това економіка, не лише визначають стан зовнішнього середовища для окремих національних економік, а і сприяють зміні геоекономічної карти світу.

Причин формування негативного шокового впливу коливань розвитку світового господарства на економіку України багато. З метою проведення ефективної економічної політики важливо вірно визначити перелік найгостріших економічних проблем, пов'язаних із впливом світогосподарських диспропорцій.

У лютому-квітні 2011 року міністри фінансів і глави центральних банків «великої двадцятки» (G20) прийняли індикатори економічних диспропорцій (economic disbalances). До системи показників увійшли: державна заборгованість і дефіцит бюджету; коефіцієнт приватних заощаджень та заборгованість населення; зовнішній дисбаланс, який визначається станом торговельного балансу, чистими доходами від інвестицій та трансфертами, з урахуванням впливу валютного курсу на фіскальну, монетарну та інші види політики.

За задумом представників Європейської комісії та представників урядів країн ЄС, «ефективний спостережний механізм», призначений для попередження та коригування макроекономічних дисбалансів, дозволить виявляти втрату конкурентоспроможності економік регіону. Кожен з обраних індикаторів економічних диспропорцій впливає на світовий економічний розвиток порізно та у сполученні з іншими факторами. Їх вибір зумовлений особливостями розгортання кризи 2008–2009 років, коли проблеми національних та приватних боргів, дефіциту бюджету, а також недосконалості в механізмі регулювання світової торгівлі стали найважчими викликами урядам більшості країн світу.

Такий «ефективний спостережний механізм», безумовно, потрібний уряду кожної країни, метою діяльності якого є стає підвищення добробуту населення. Появу та збільшення впливу на національне господарство даних негативних характеристик розвитку світового господарства можна виявити, порівнюючи окремі параметри функціонування національних економік. Чимало міжнародних організацій сьогодні проводять компаративний аналіз функціонування національних економік. Найдетальніше розробленими та найбільш інформативними сьогодні є індекси конкурентоспроможності національних економік.

Найавторитетніші рейтинги конкурентоспроможності національних економік на сьогодні – це: рейтинг Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) (м. Давос, Швейцарія) та Міжнародного інституту розвитку менеджменту (MIPM) в Лозанні (Швейцарія). Парадигма конкурентоспроможності національної економіки, яка виникла в останні десятиліття ХХ ст., охоплює широке коло питань, частина яких виходить за предметну сферу традиційної економічної науки. Згадані міжнародні інститути порівнюють країни за багатьма критеріями, які характеризують економічну, а також соціальну та політичну

сферу. У сучасних умовах однією з основних функцій індикаторів конкурентоспроможності національних економік є виявлення спільних тенденцій функціонування національних господарств, які дають змогу робити висновки про наявність диспропорцій у розвитку сучасної глобальної економіки.

Згадані вище сучасні глобальні економічні диспропорції впливають на позицію країн у рейтингах конкурентоспроможності, насамперед через зміну оцінки складових, які характеризують макроекономічні параметри їх функціонування та стан фінансових ринків. Таке припущення підтверджується наступним аналізом даних, використаних для розрахунку індексів конкурентоспроможності України. Всесвітній економічний форум розраховує Індекс глобальної конкурентоспроможності на основі понад 100 критеріїв, отриманих як статистичні дані та дані власного опитування представників бізнесу країн-учасниць рейтингу. Критерії формують 12 складових (стовпів) конкурентоспроможності національної економіки. Відповідно до наведеного вище припущення, найбільша зміна в оцінці складових конкурентоспроможності торкнулась таких складових, як «Макроекономічна стабільність» та «Рівень розвитку фінансового ринку» (табл. 2). Як бачимо, за складовою «Макроекономічна стабільність» Україна втратила за 3 роки 41 місце у рейтингу, а за складовою «Рівень розвитку фінансового ринку» – 34 місця. Протягом цих років до списку було додано лише 5 нових країн [4].

Таблиця 2

Україна у рейтингу ВЕФ за 12 складовими конкурентоспроможності

Рік	2008–2009	2009–2010	2010–2011
Місце України в рейтингу	72 із 134 країн	82 із 133 країн	89 із 139 країн
Державні та приватні інституції	115	120	134
Інфраструктура	79	78	68
Макроекономічна стабільність	91	106	132
Охорона здоров'я та початкова освіта	60	68	66
Вища освіта та професійна підготовка	43	46	46
Ефективність ринку товарів	103	109	129
Ефективність ринку праці	54	49	54
Рівень розвитку фінансового ринку	85	106	119
Оснащення новітніми технологіями	65	80	83
Розмір ринку	31	29	38
Рівень розвитку бізнесу	80	91	100
Інновації	52	62	63

Детальніший розгляд критеріїв вказує на те, що найбільший негативний вплив на рівень конкурентоспроможності національної економіки справили ті проблемні критерії, які сьогодні притаманні багатьом іншим країнам світу. Зміна саме цих критеріїв є причиною активного обговорення проблем диспропорцій у світовій економіці (табл. 3) [4].

Таблиця 3

**Критерії складових «Макроекономічне стабільність»
та «Рівень розвитку фінансового ринку»
у Звітах з глобальної конкурентоспроможності ВЕФ для України**

Роки	2008–2009 91 місце серед 134 країн (4,60 балів)	2009–2010 106 серед 133 країн (3,96)	2010–2011 132 місце се- ред 139 країн (3,20)
Дефіцит (надлишок) державного бюджету	78 місце (-1,3% ВВП)	68 місце (-1,5% ВВП)	134 місце (-11,4% ВВП)
Рівень національних заощаджень	85 (18,8% ВВП)	72 (20,4% ВВП)	96 (15,6% ВВП)
Державний борг	18 (13.4%)	27 (19.9% ВВП)	52 (31.3% ВВП)
Рівень розвитку фінансового ринку	91 (*)	100 (*)	108 (*)
Фінансування через місцевий фондовий ринок	92 (*)	107 (*)	120 (*)
Доступність позик	66 (*)	87 (*)	130 (*)
Наявність венчурного капіталу	58 (*)	91 (*)	121 (*)
Стійкість банків	112 (*)	133 (*)	138 (*)
Регулювання фондового ринку	120 (*)	127 (*)	127 (*)

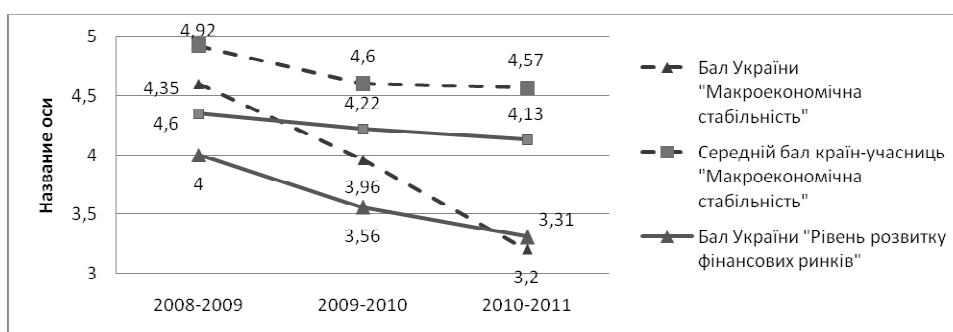
* – оцінка за результатами опитування

Безумовно, негативний вплив світогосподарських диспропорцій на економіку України посилюється дією багатьох внутрішніх чинників, що відображено іншими складовими та критеріями, проте ця криза та спад рівня конкурентоспроможності зумовлені саме зовнішнім шоком. Зниження же середньої оцінки цих складових для всіх країн-учасниць рейтингу є передбачува-

ним наслідком впливу світогосподарських диспропорцій. Проте, зниження оцінки даної складової для України виявилось більш значним, ніж для більшості інших країн світу. Подібно до того, як глибина рецесії національного виробництва перевищила світову, збільшився розрив між оцінками розглянутих складових України та середніми оцінками країн-учасниць рейтингу (рис. 1) [4].

Рисунок 1

Значення складової «Макроекономічне середовище» у рейтингу Всесвітнього економічного форуму

Інститут розвитку менеджменту у 2011 році використовував для визначення рівня конкурентоспроможності країн ширше коло показників: 248 показників, 132 з яких є статистичними даними і 116 – дані опитування управлінців вищого та середнього рівня. Ще 83 критерії публікують як додаткову інформацію. За методологією MIPM критерії групують у 4 складових конкурентоспроможності, серед яких нас, у контексті досліджуваної тематики, цікавить складова «Макроекономічне середовище».

Щорічник глобальної конкурентоспроможності MIPM публікують у травні, тому в Щорічнику за 2011 рік уже враховані дані 2010 року, які свідчать про часткове відновлення національних економік після кризи, у тому числі економіки України.

Незважаючи на те, що середні значення окремих макроекономічних критеріїв змінювались відповідно до стадій кризи, загальна позиція України в рейтингу MIPM практично не змінилися. Це пояснюється меншою репрезентативністю даного рейтингу порівняно з рейтингом ВЕФ, а також тим, що кра-

їна є аутсайдером рейтингу й у 2008–2010 роках випереджала лише Венесуелу. У 2011 році Україна випередила ще і Хорватію.

Тим не менш, деякі зміни відбуваються на рівні складових індексу (табл. 4) [5].

Аналіз категорій, які формують складову «Макроекономічне середовище», вказує на те, що покращення позиції України за даною складовою у 2011 році зумовлене насамперед зовнішніми обставинами, що підтверджує твердження щодо значної залежності рівня конкурентоспроможності національної економіки від стану зовнішнього середовища (табл. 5) [5].

Таблиця 4

Україна в рейтингу МІРМ за 4 складовими конкурентоспроможності

Рік	2008	2009	2010	2011
Місце України в рейтингу	54 із 55 країн	56 із 57 країн	57 із 58 країн	57 із 59 країн
Макроекономічні показники	50	55	55	45
Ефективність уряду	52	56	56	58
Ефективність бізнесу	52	53	54	55
Інфраструктура	46	48	41	48

Таблиця 5

Категорії складової «Макроекономічне середовище» у Щорічнику МІРМ 2010–2011

Роки	2010	2011
	з 58 країн	з 59 країн
Внутрішня економіка	57	49
Зовнішня торгівля	50	24
Міжнародні інвестиції	46	45
Зайнятість	38	32
Ціни	52	48

Чинниками покращення позиції країни за даною складовою стало покращення умов торгівлі, зростання обсягів прямих іноземних інвестицій, експорту комерційних послуг, надходжень від туризму, збільшення довгострокової зайнятості.

Відзначеними авторами Щорічника негативними рисами української економіки залишається її стійкість до зовнішніх стресів та рівень диверсифікації економіки.

На відміну від ВЕФ, МІРМ включає показники платіжного балансу до складу критеріїв індексу конкурентоспроможності. Збільшення дефіциту балансу поточних розрахунків з 1,48 % до 2,09 % до ВВП стало одним із 15 особливо відзначених погіршень показників для України.

Недоліки інтегральних індексів конкурентоспроможності мають ту ж природу, що і недоліки будь-якого інтегрального показника. Індеси конкурентоспроможності мають умовний зміст, крім того, вони обмежені рамками часу і місця, в яких можуть відображати дійсний стан справ. Індекс конкурентоспроможності є сукупністю низки окремих критеріїв, де кількість та склад властивостей, що об'єднуються (синтезуються) в інтегральний показник, значною мірою зумовлені суб'єктивними факторами.

Фактично, інтегральні індекси є свого роду прикладом домовленості спеціалістів з макроекономічного міжкраїнного аналізу про визнання як самого існування різних інтегральних показників, так і можливості їх вимірювання для однієї окремо взятої країни.

Після різкого глобального економічного спаду 2008–2009 років зусилля економістів багатьох країн світу спрямовані на пошук ефективних механізмів виявлення та попередження макроекономічних диспропорцій. Диспропорції, які загрожують стабільності економічного розвитку і зростання, сформувались як на рівні окремих національних господарств, так і на глобальному рівні.

Проблема глобальних диспропорцій постає перед економікою України, як перед будь-якою країною, інтегрованою у світову економіку. Надмірна залежність від зовнішніх чинників може чинити руйнівний вплив на національну економіку, прикладом чого є катастрофічне падіння реального ВВП України в 2009 році – кратне до показника рецесії світового виробництва (рис. 2) [6].

Масштабна рецесія національного виробництва, насправді, була передбачувана з огляду на «якість» економічного зростання 2000–2008 років. Показники експортної та імпоротної квот, а також зовнішньоекономічної квоти вказують на значну залежність національної економіки від участі в міжнародному поділі праці (рис. 3) [6].

Рисунок 2

Темпи зростання реального світового ВВП та ВВП України
(% до попереднього року)

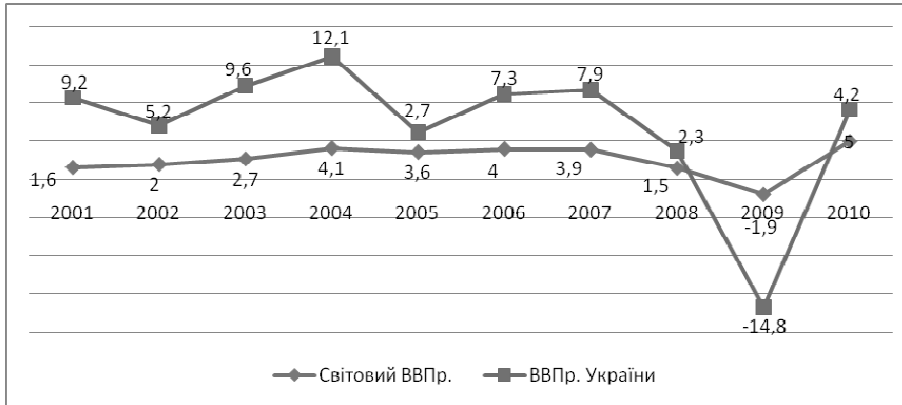
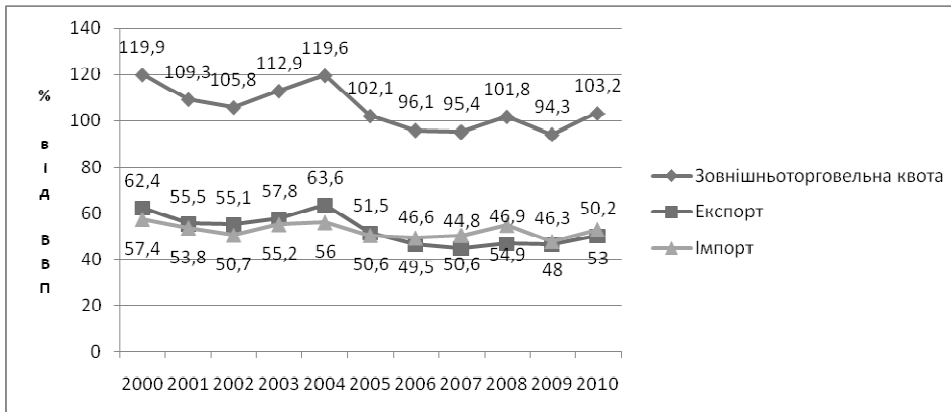

Рисунок 3

Частка експорту та імпорту у ВВП України у 2000–2010 роках, % ВВП

Високі значення цих показників у поєднанні з низькою географічною та товарною диверсифікованістю експорту зумовлюють високу чутливість національної економіки до змін світового попиту в кількох товарних групах. Падіння світового інвестиційного попиту під час кризи призвело до зниження цін та обсягів попиту на основну статтю українського експорту – чорні метали (у 2001–2009 роках їхня частка в структурі національного експорту в середньому становила 31,6 %), значно скоротився попит на продукцію хімічної промисловості (8,1 % у структурі експорту в 2001–2009 роках). Умови торгівлі в 2009 році погіршились на 11 %, тоді як протягом 2001–2008 році вони постійно покращувались – сумарно на 50 % [7].

Чутливість параметрів функціонування національної економіки до зовнішніх впливів визначає необхідність з'ясування сутності та тенденцій розвитку світогосподарських диспропорцій.

Отже, макроекономічні параметри функціонування національного господарства у 2010 році покращились, що збільшує рівень конкурентоспроможності країни. Тим не менш, ті причини, які зумовили високу вразливість економіки України до змін зовнішніх умов, зокрема до впливу світогосподарських диспропорцій, не ліквідовані. А тому необхідно постійно відстежувати, прогнозувати індекси глобальної конкурентоспроможності та диспропорційності розвитку світової економіки, оскільки, як ми бачимо, ці процеси мають прямий вплив на рівень зростання чи спаду економіки України.

Література

1. The Global Competitiveness Report 2010–2011 [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – 2010. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/documents/GCR10/index.html>.
2. World Economic Outlook (International monetary Fund). – Washington DC: International Monetary fund, April 2011. – 221 p.
3. Арриги Дж. Долгий двадцатый век. Деньги, власть и истоки нашего времени / Пер. с англ. А. Смирнова и Н. Эдельмана. – М.: Издательский дом «ТБ», 2006. – 472 с.
4. Global Competitiveness Report 2008–2009, 2009–2010, 2010–2011.
5. World Competitiveness Yearbook: 2008, 2009, 2010, 2011.
6. World Bank Development Indicators, дані Держкомстату.
7. World Economic Outlook (International monetary Fund). – Washington DC: International Monetary fund, April 2011. – 221 p.